

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária - Dr. Varga
Norbert

Magyar alkotmánytörténet

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-6-2016-00014

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege kollokviummal záródó előadás

Tagozat MAT-JN-17/EN

Tárgyfelelős tanszék SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Jogtörténeti Tanszék

Oktatók Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária
egyetemi tanár

Dr. Varga Norbert
egyetemi docens

Elérhetőség 6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 44. szoba
Tel/Fax: (62) 544-412
E-mail: jogtort@juris.u-szeged.hu

Tantárgyi kreditpontok 5

Követelmények az adott tantárgy követelményei a tantárgy coospace színterén

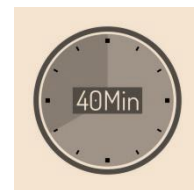
A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. Az olvasólecke elsajátítását segíti a hozzátartozó videólecke.
5. Tanulmányozza a kötelező tananyag vonatkozó részeit. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.
6. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
7. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

Neoabszolutizmus államszervezete (1849-1867)

I. Általános bevezetés, jogforrások:

A szabadságharc leverését követően Magyarországnak az Ausztriai Birodalomba történő bekebelezésével hazánkban szünetelt a törvényhozás működése. A császár a neoabszolutizmus időszakában pátensekkel (császári nyíltparancssal) kormányzott. A magyar közjog szempontjából Ferencz József nem volt Magyarország törvényes királya, mert V. Ferdinánd lemondását a magyar országgyűlés nem cikkelyezte be. Ferencz József osztrák császár nem hívta össze a magyar törvényhozó testületet, amelynek következtében jogi aktusai a magyar alkotmányjog szempontjából jogilag érvénytelenek voltak. Ennek ellenére az Ausztriai Birodalomba integrált és tartományokra bontott országban az osztrák birodalmi törvényeket és rendeleteket hatályba léptették. A magyar alkotmányos rend helyreállítását követően (1867) az osztrák jogszabályok egy része hatályban maradt.

A kiegyezés államszervezetének kialakításával kapcsolatos fontosabb törvények:

Olmützi alkotmány (1849. március 4.)

Szilveszteri Pátens (1851. december 31.)

Októberi Diploma (1860. október 20.)

Februári Pátens (1861. február 26.)

Ősiségi nyíltparancs (1852)

Úrbéri pátens (1853)

Telekkönyvi rendtartás (1855)

Osztrák Polgári Törvénykönyv (1852)

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (1861)

II. A neoabszolutizmus államszervezeti megoldásai és jogforrásainak ismertetése:

A neoabszolutizmus időszakára jellemző, hogy birodalmi centralizációt akart megvalósítani a császár, aki a magyar állam alkotmányos önkormányzatiságát kívánta felszámolni. Elvi alapja az osztrák intézkedéseknek a Verwirkungstheorie, vagyis a jogeljátszás elmélete volt. Ez azt jelentette, hogy a magyarok a szabadságharccal, osztrák nézőpontból a „lázadással” és a

Függetlenségi Nyilatkozat kiadásával az alkotmányos önálló életre és az ország történeti jogaira való igényüket elveszítették, „eljátszották”. A magyarok szembefordultak az uralkodóval és szakítottak az 1723. évi Pragmatica Sanctioban ígért vállalással. Az osztrákok a birodalmi egység helyreállítását akarták a magyarok önállóságának és függetlenségének megszüntetésével. Az osztrák érveléssel szemben alapvető logikai probléma merült fel, hiszen a birodalmi centralizációt kimondó Olmützi Alkotmányt már 1849. március 4-én kiadta a császár, míg a Függetlenségi Nyilatkozat kibocsátására ezt követően került sor 1849. április 14-én. A császár továbbá ezzel megsértette az 1790:10. tc. rendelkezéseit, miszerint Magyarországot önálló alkotmányos szokásai és törvényei alapján kellett volna kormányozni.

1790:10. tc.

„Az ország karainak és rendjeinek alázatos előterjesztésére, Ő szent felsége is kegyesen elismerni méltóztatott, hogy ámbár a felséges ausztriai ház nőágának az 1723:I. tc. és II. cikkelyek által a magyar királyságban és a hozzá kapcsolt részekben megállapított örökösödése ugyanazt a fejedelmet illeti, a kit a megállapított trónöröklési rend szerint a Németországban és azon kívül fekvő, elválaszthatatlanul és fölösztathatatlanul birtoklandó többi ország és tartományokban illet: mindazonáltal Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (bele értve mindenféle kormányzásait) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bír, s ennél fogva az 1715:III. tc., valamint az 1741:VIII. tc. és XI. cikkelyek rendelkezésének megfelelően, törvényesen megkoronázott örökös királyától, és így Ő szent felségétől s örököseitől, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányozandó ország.”

Függetlenségi Nyilatkozat (részlet):

„Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által Magyarországot elidegeníthetlen természetes jogaiba visszahelyezve minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal egyetemben az önálló független európai státusok sorába iktatjuk, s a hitszegő Habsburg-Lotharingeni házat Isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk; erkölcsi kötelességünknek ismerjük ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész mívelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás s nem forradalmi viselkedés, hanem a türelem végső kimerültsége s az önfenntartás kénytelensége vezeté”

Forrás:

<https://www.youtube.com/watch?v=QoF7LMdYK>

vármegyéket), hanem azok vezetését átalakította. A hadsereg-parancsnokság politikai osztálya irányította a lakosságot. Az elfoglalt területeken számított a dinasztiahoz hű előkelők, az aulikusok támogatására. Szakított az 1848. évi reformokkal és az 1848 előtti időszak államszervezetét igyekezett visszaállítani.

A kemsieri parlament a bécsi forradalmi események elől Alamócra (Olmützbe) menekült. A Reichsrat áthelyezésének célja Bécsből az volt, hogy a parlamentarizmus fenntartása mellett egy új alkotmányt dolgozzon ki. A kápolnai csata hírére követően, Ferenc József császár alkotmányt „ajándékozott” népeinek, amelyet emiatt „oktrojált” (erőszakolt) alkotmánynak is nevezünk. Ferenc József 1849. március 04-én feloszlatta az Olmützben üléselő alkormányzó nemzetgyűlést és kiadta az Olmützi Alkotmányt, ami megszüntette az ország függetlenségét.

Az alkotmány szerint az Osztrák Császárság koronatarományokból állt volna és ezek együtt képezték az alkotmányos osztrák örökös monarchiát. Az alkotmány Magyarországot az osztrák örökös tartományok szintjére süllyesztette és külön koronatarományként nyilvánította Magyarországot, leválasztva Erdélyt; Horvátországot, Szlavóniát és a Tengeremelléket; a Katonai Határőrvidéket és a Szerb Vajdaságot. A magyar királyság területéből öt koronatarományt alakított volna ki. A legfőbb törvényhozó szerv a Birodalmi Gyűlés lett volna. A tartományoknak külön tartományi gyűlései lettek volna. A végrehajtó hatalmat a császár gyakorolta volna a felelős miniszterei által és azok alá rendelt hivatalnokok útján. Az alkotmány kimondta többek között a nemzetiségek egyenjogúságát, a sajtószabadságot és a

jogegyenlőséget. Az alkotmányt azonban nem léptették hatályba és a szilveszteri pátenz kiadásával ez a lehetőség fel sem merült ezt követően.

Olmützi Alkotmány (részlet):

„71. §. Magyarország alkotmánya olyképen tartatik fenn, hogy mindazon szabályai, melyek a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban nincsenek, érvényüket veszítik; s hogy minden nemzetiség és divatozó nyelv egyenjogúsága a nyilvános és polgári élet összes viszonyaiban célszerű intézmények által biztosíttassék. Ezen viszonyok külön szabályok által lesznek rendezendők.

72. §. A szerb vajdaságnak oly intézmények biztosíttatnak, melyek egyházi ügyeik és nemzetiségek megőrzése tekintetében a régibb szabadságleveleken s az újabb kori császári nyilatkozatokon alapszanak. A Vajdaság más koronatartománnyal való egyesítése, küldötteinek meghallgatása után külön rendelet által fog elhatározatni.

73. §. Horvát- és Tótország [Szlavónia], hozzáértve az oda tartozó tengerparti vidéket, szintúgy Fiume városa s a hozzá tartozó vidék, külön intézményeikkel, a birodalmi alkotmány által meghatározott kapcsolaton belül, Magyarországtól teljesen függetlenül tartatnak fenn. A Dalmáciával való egyesítés tekintetében a végrehajtó hatalom közvetítésével külön dalmát követek küldetnek ki, hogy az egyesülés módja és föltételei iránt ezen országok tartománygyűlésével értekezzenek. Az eredmény megerősítés céljából a császár elé terjesztendő.

74. §. Erdély nagyfejedelemségének belső szervezete és alkotmánya, a Magyarországtól való teljes függetlenségnek és az országot lakó nemzetek egyenjogúságának elvei szerint, a birodalmi alkotmánnyal összhangzásban egy új országos szabályzat által fog megállapíttatni. A szász nemzet jogai a birodalmi alkotmány határai között fenntartatnak.

75. §. A birodalom épségének oltalmára fennálló határőri rendszer, teljes katonai szervezetében továbbra is fenntartatik; s mint a birodalmi hadsereg kiegészítő része, a birodalmi végrehajtó hatalomnak lesz alárendelve. A határőrvidék lakosainak, birtokviszonyaikat illetőleg, külön intézkedés által ugyanazon jogok és kedvezések biztosíttatnak, melyek a többi koronatartományok lakosainak már megadottak”

Haynau felszámolta a civil igazgatást és helyette a katonai igazgatást vezette be, ami azt jelentette, hogy az országot öt katonai körzetre osztotta. Nem számolt a vármegyékkel és a városokkal. A körzetek élére katonákat állított. Ezt volt a szabadságharcot követő megtorlás időszaka.

Geringer Károly helyreállította a polgári kormányzatot és kiterjesztette az örökös tartományok igazgatási rendszerét hazánkra. Magyarországon Geringer Károly lett 1849 júniusában a polgári

közigazgatás vezetője. Az országot öt koronatarományra osztották (a szilveszteri pátensben) és magát Magyarországot pedig öt kerületre, amelyek központja Sopron, Pozsony, Kassa, Nagyvárada és Buda volt. Az öt magyarországi kerület igazgatási központja Buda lett, ahol felállították Geringer Károly vezetése alatt a Helytartóságot. A kerületeket főispánok vezették. A kerületeken belül voltak a megyék, amelyek élén a megyefőnökök álltak. A megyék pedig járásokra tagolódtak, amelyek élén szolgabírák irányították a közigazgatást. A teljes igazgatást a bécsi belügyminisztérium felügyelte. Geringer Károlyt 1851-ben leváltották és a Helytartóság élére Albert főherceg került, aki a katonai csapatok főparancsnoka is lett egyben. A nemzetiségi kérdés megoldása végett adta ki ekkor Kossuth Lajos a kútahtyái alkotmánytervezetét 1851-ben, amelyben egy dunai államszövetség létrehozását vázolta fel, ám ez nem valósulhatott meg.

Sylvesterpatent (részlet):

A szilveszteri pátens célja az volt, hogy a birodalmi centralizációt, az egységállamot (Gesamtstaat) megvalósítsa, azonban a törvény előtti egyenlőségre és a jobbágyszabadításra vonatkozó 1848. évi törvényeket hatályban tartotta.

Az úrbéri pátenssel (1853) sikerült a jobbágyszabadítást végrehajtani és a kötött tulajdoni rendszert teljesen felszámolni, a polgári tulajdon létrehozását az adományrendszer eltörlésével valósították meg az ösiségi nyílt parancs (1852) rendelkezései alapján. Hazánkban is hatályba léptették az Osztrák Polgári Törvénykönyvet (OPTK) 1853-ban, amit az ITSZ helyezett hatályon kívül. Magyarországon bevezetésre került 1855-ben az osztrák telekkönyvi rendszer is, ami a kiegyezést követően is hatályban maradt, ez pedig azt jelentette, hogy a telekkönyvi változásokkal szoros összefüggésben álló OPTK dologi jogi része továbbélt a magyar magánjogban.

A kialakított közigazgatási rendszert Bach Sándor belügyminiszterről Bach-rendszernek nevezték el, ahol az egyenruhában lévő tisztviselőket nevezték bach-huszároknak.

A neoabszolutizmus rendszerében az Októberi Diploma kiadása (1860. október 20.) jelentette az igazi változást. A császár kötelezte magát arra, hogy a törvényeket a Birodalmi Gyűlés közreműködésével fogja megalkotni, a birodalom legfontosabb ügyeit a Birodalmi Tanács tárgyalja. Egy föderatív államszervezetet kívánt létrehozni. Az Októberi Diplomával visszaállították az 1848 előtti rendi szerveket, a régi vármegyerendszert, a Helytartótanácsot, a Kúriát, visszacsatolták a Temesi Bánságot és a Szerb Vajdaságot és a hivatalok élére magyar tisztviselőket neveztek ki. A megyék élére újból főispánok kerültek. A magyarok és a horvátok közötti közjogi viszony rendezését a két országgyűlésre bízta az uralkodó. Dalmáciának Horvát-Szlavónországgal történő egyesítését a két ország megegyezésétől tette függővé. Dalmáciában a közhangulat csatlakozásellenes volt, ezért a területet provizórikusan Ausztriához csatolták, ami 1918-ig fennmaradt, ami nem jelentette azt, hogy Magyarország és Horvát-Szlavónország lemondott volna Dalmácia visszacsatolásáról. A hivatalos nyelv újra a magyar lett.

Októberi Diploma (részlet):

„I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni, Általunk és utódaink által ezentul csupán a törvényesen egybegyűlt országgyűlések és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyűlések általunk meghatározott számu tagokat küldendnek”

A Birodalmi Tanács, amelynek létrehozásáról az Októberi Diploma rendelkezett, soha nem ült össze. A szabályozást már az 1861. február 26-án kibocsátott Februári Pátens jelentősen megváltoztatta. Az államszövetség helyett a Februári Pátensben már egy centralizált monarchia jelent meg. Amíg a Diploma egykamarás Birodalmi Tanácsot szeretett volna meghonosítani, addig a Pátens egy két házról (urak háza és képviselőház) álló központi parlamentet állított fel. A képviselőház 343 tagjából 85 tagot Magyarország, 26 tagot Erdély, 9 tagot Horvát-Szlavónország gyűlése választott volna meg. E célból a magyar országgyűlést össze is hívták 1861-ben. Az országgyűlés azonban megtagadta a képviselők megválasztását és több feliratot fogadott el, amelyekben az 1848. évi törvények elismerését, a magyar országgyűlésnek Erdellyel és Horvát-Szlavónországgal történő kiegészítését, V. Ferdinánd lemondásának törvényes jóváhagyását, Ferencz József megkoronázását kérték és tiltakoztak a Birodalmi Gyűlésnek Magyarországot érintő törvényhozása ellen. Ferencz József azonban az országgyűlést feloszlatta. A Schmerling Antal provizórium (1860-1865) alatt a megyékbe biztosokat küldtek ki és újra rendőrzás kiépítésére került sor. 1863-ban az erdélyi országgyűlést összehívta a király, ahol csak a román és a szász képviselők jelentek meg, a magyarok és a székelyek távol maradtak, amelynek következtében a Birodalmi Tanácsba csak szász és román képviselőket küldtek. Az országgyűléssel Magyarország költségvetését is letárgyalta az uralkodó.

Februári Pátens (részlet):

„Mi, első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria Császára, stb. stb. [...] miniszteri tanácsunk meghallgatása után kinyilatkoztatjuk, rendeljük és hirdetjük

I. A birodalmi képviseletre hivatott birodalmi tanács összetételét s a számára 1860-diki október 20-diki diplománkban fenntartott közreműködési jogát a törvényhozásban, illetőleg jóváhagyjuk a mellékelt birodalomképviseleti törvényt, s azt ezennel összes királyságainkra és tartományainkra nézve állami alaptörvény erejével ruházzuk fel.

II. Magyar-, horvát- és tótországi királyságainkra, valamint erdélyi nagyfejedelemségünkre vonatkozólag az előbbi országos alkotmányok visszaállítását szándékolván, említett diplománkhoz s a benne megállapított határokhöz képest 1860-dik év október 20-diki kéziratunk által a kellő intézkedéseket már megtettük.”

Az osztrák császár felhívására 1861-ben gróf Apponyi György országbíró vezetésével alapvetően jogászokból álló Országbírói Értekezletet hívtak össze. Az Értekezlet feladata az volt, hogy megvizsgálja, a császári pátensekkel bevezetett szabályok alapján milyen intézkedések maradtak hatályban az 1848. évi törvényekből és mi a rendi korszakból. A munkálatok elvégzését követően adták ki az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat. Az ITSZ tartalmazott magánjogi, büntető anyagi jogi és eljárásjogi, váltó- csőd- és kereskedelmi jogi, úrbéri és bányaugyi rendelkezéseket, továbbá az ügyvédség, a közjegyzőség és telekkönyv szabályozását, valamint az igazságszolgáltatási szervezet leírását is megtalálhatjuk a gyűjteményben. A szabályozást a Képviselőház és a Főrendi Tábla is ideiglenes jelleggel használhatónak nyilvánította, de az országgyűlés váratlan feloszlása miatt nem emelkedett törvényerőre. A Kúria azonban kijelentette, hogy míg a törvényhozás másképp nem rendelkezik, addig „zsinórmértékül” használható. Ez azt jelentette, hogy az ITSZ a bírói gyakorlat által, azaz szokásjogi alapon a magyar jog része lett.

Forrás:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Apponyi_Gy%C3%B6rgy_\(f%C5%91kancell%C3%A1r\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Apponyi_Gy%C3%B6rgy_(f%C5%91kancell%C3%A1r))

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok (részlet):

A telekkönyvekről 145. § „A jog és vagyon biztonsága s ezen alapuló közhitel a telekkönyvi rendszerrel szoros egybefüggésben levén, ez okból s egy magyarországi hitelbank mielőbbi életbeléptetése végett az 1855 december 15-én a telekkönyvek tárgyában kiadott és eddig gyakorlatban volt rendelet, az erre vonatkozó későbbi pótló határozatokkal együtt az országgyűlés végleges intézkedéseig, hatályában fennmarad, mindazonáltal a következő kiegészítésekkel.

146. § A telekkönyvek rendes bírósága: megyékben a megyei állandó törvényszék, szabad kir. városokban pedig a városi tanács s illetőleg törvényszék. A jáász-, kun- és hajdukerületekben a telekkönyvi hatóságot a községi tanácsok veszik át.

Az ügyvédek ideiglenes szabályozása 1. § Mind azok, kik 1849. év előtt ügyvédi oklevelet nyertek, ha az ügyködéstől bírói ítélet által meg nem fosztattak: az ügyvédség gyakorlatában ezentúl nem gátoltathatnak.

2. § Ügyvédek, kik ügyvédi jogosultságukat a legközelőbb lefolyt 11 év alatt nyerték, miután a királyi tábla hatósága ismét az egész országra kiterjed: oklevelöket a királyi tábla által megújíttatni, és ha a hazai törvényekből kellőleg megvizsgálva nem volnának, ezekből pótló vizsgálatot tenni tartoznak.

3. § Azok, kik ugyanezen időszak alatt ügyvédi vizsgálatot tettek ugyan, de ügyvédi jogosultságot nem nyertek, ha az utóbbit elnyerni kívánják: az ügyvédi oklevél kiadásáért a királyi táblához folyamodni, és előtte szükség esetén a 2-ik pontban említett pótvizsgálatot letenni köteleztetnek.

4. § Azon végzett jogászokra nézve, kik az elméleti jogtudományi vizsgálatokat letevén, jelenleg legalább már két évi ügyvédi, vagy törvénykezési gyakorlatban állanak, - valamint azon jogászokat illetőleg is, kik a jogtanfolyamot elvégezték, és vizsgálatot nem tettek ugyan, de több évi ügyvédi vagy törvénykezési gyakorlat által a jogbani jártasságukat igazolhatják: a királyi tábla fogja esetről-esetre meghatározni, valjon az ügyvédi vizsgálatához közvetlenül bocsáttathatnak-e? avagy mily föltételeket kellend még pótlólag teljesíteniök?

8. § A hiteles helyek iránt a hazai törvények intézkedvén, és ezek, úgy a visszaállított törvényhatóságok által levén a magyar törvények értelmében a közjegyzők fennmaradó teendői végezendők: a közjegyzői hivatal ezennel megszüntetik.”

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Ismertesse a jogeljárás teóriájának lényegét!
2. Melyek voltak a legfontosabb rendelkezései az Olmützi Alkotmánynak?
3. Melyek voltak a legfontosabb rendelkezései a Szilveszteri Pátensnek?
4. Melyek voltak a legfontosabb rendelkezései a Februári Pátensnek?
5. Melyek voltak a legfontosabb rendelkezései az Októberi Diplomának?
6. Miért kellett elfogadni az ITSZ-t?
7. Mi volt a jelentősége az Országbírói Értekezletnek?
8. Hogyan valósult meg a jogegyenlőség és a szabad polgári tulajdon?
9. Mi a telekkönyvi rendszer lényege és mikor vezették be?
10. Milyen szabályok vonatkoztak a Birodalmi Gyűlésre és a Birodalmi Tanácsra a neoabszolutizmus időszakában?
11. Ismertesse a kerületi igazgatás szervezetét?

KÖTELEZŐ TANANYAG

-- az előadásokon elhangzottak

-- Mezey Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás) 253-259. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmanytoritenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

AJÁNLOTT IRODALOM

RUSZOLY József: Újabb magyar alkotmánytörténet 1848-1949. Budapest, Püski Kiadó, 2002.

SZABÓ István: Néhány gondolat a miniszterek jogi felelősségéről a Lajtán innen és túl. In: Balogh Judit et al.: 65. Studia in honorem István Stipta. Budapest, KRE Állam- és Jogtudományi Kar, 2017. 417-428. pp.

SZENTE Zoltán: Kormányzás a dualizmus korában. Budapest, Atlantisz, 2011. 209-309. pp.

ONLINE ELÉRHETŐ SZAKIRODALOM

VARGA Norbert: Adóhivatalok a dualista Magyarországon. Rubicon Online Plusz 2012/6.

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/adohivatalok_a_dualista_magyarorszagon/

